

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

ΗΤΟΙ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΜΝΗΜΕΙΩΣΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ — ΣΧΟΛΙΑ — ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Ν. Α. ΒΕΗΣ - Μ. ΣΙΓΟΥΡΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΡΙΤΗ

ΑΘΗΝΑ

ΒΙΒΛΙΟΕΚΔΟΤΙΚΗ

1957

Ε.Υ.Δ της Κ.ε.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

ΗΤΟΙ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΜΗΜΕΙΩΣΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ — ΣΧΟΛΙΑ — ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Ν. Α. ΒΕΗΣ - Μ. ΣΙΓΟΥΡΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΡΙΤΗ

ΑΘΗΝΑ
ΒΙΒΛΙΟΕΚΔΟΤΙΚΗ
1957

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. Κ. ΘΕΟΦΑΝΤΑΚΗ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**ΣΤΗ ΣΚΙΑ
ΤΗΣ ΙΕΡΗΣ ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΑΤΡΙΩΤΗ
ΣΤΟΧΑΣΤΗ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΣΧΑΛΗ ΔΟΝΑ
ΠΟΥ ΟΛΑ ΤΑ ΣΗΜΑΔΙΑ ΔΕΙ-
ΧΝΟΥΝ ΠΩΣ ΕΙΝΑΙ Ο ΔΗ-
ΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ**

« ΝΑ ΖΗ ΤΙΝΑΣ ΕΙΣ ΠΟΛΛΟΥΣ » (Δ 99)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΠΙΕΤΣΙΟΣ

Σὲ θάλασσα θὰ βρεθεῖς, δια-
βαστή μου, μὰ πήδα ἴσα στὸ
καράβι τ' ὀλόφωτο, καὶ διάβασε
τὸ κείμενο, κι αὐτὸ θὰ σὲ φέρει
σὲ κόσμους μεγάλους καὶ θὰ σὲ
κάνει ἀλλιῶτικο. Ὕστερα πέρνα
καὶ στὴν εἰσαγωγή καὶ στὰ σο-
φὰ μελετήματα τοῦ Βέη καὶ Σι-
γούρου, καὶ γιὰ κάθε σου ἀπο-
ρία ζήτη ἀπόκριση ἀπ' τὰ σχό-
λια στὸ τέλος, μὲ τὴ βοήθεια
τοῦ ἀναλυτικοῦ πίνακα γιὰ
τὸ κείμενο, τοῦ ὀνομαστικοῦ γιὰ
τὰ νεώτερα ὀνόματα στὰ σχό-
λια καὶ τοῦ γλωσσαριοῦ γιὰ
τις λέξεις. Στοχάσου, ἀναγνώ-
στη, βαθιὰ πάνω στὸ κείμενο,
καὶ ἀρκεῖ. Θ' ἀγκαλιάσεις ὅλη
τὴν Ἑλλάδα καὶ μαζί της ὅλο
τὸν κόσμο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. ΒΑΛΕΤΑ	Πρόλογος στην Γ' έκδοση.	Σελ.	ι' — ιδ'
»	Προλεγόμενα στην Β' έκδοση	»	ιε' — κδ'
»	Είσαγωγή στην «Έλλ. Νομαρχία».	»	κε' — οβ'
Μ. ΣΙΓΟΥΡΟΥ	'Ο 'Ανώνυμος ό "Έλληνας" (χαρακτηρισμός).	»	1 — 7
Ν. Α. ΒΕΗ	'Ερευνες και στοχασμοί γύρω στην «'Ελληνική Νομαρχία» και τον συγγραφέα της.	»	8 — 41
Γ. ΒΑΛΕΤΑ	Τό περιεχόμενον τής Νομαρχίας (περιληπτική ύποτύπωση).	»	42 — 48
'Ανωνύμου	τοῦ 'Ελληνοσ 'Ελληνική Νομαρχία (κείμενο)		49 — 223
»	Διάλογος άναμεταξύ τοῦ συγγραφέως και τών φίλων του Σ. και Κ.	»	225 — 231
Γ. ΒΑΛΕΤΑ	'Υπομνήματα στην «'Ελληνική Νομαρχία» (Α' Βιβλιογραφικά σελ. 235 - 240 - 'Αναλυτική χρονολογική βιβλιογραφία για τήν «'Ελλην. Νομ.» 240 - 263 — Β' Κριτικά 263 - 269 — Γ' Γλωσσικά 269 - 293 — Δ' Στοιχεία τοῦ ὕφους 293 - 305 — Ε' 'Ερμηνευτικά 305 - 317 — ΣΤ' 'Ιστορικά 317 - 351 — Ζ' 'Επίδραση τής «'Ελλην. Νομαρχίας» 351 - 358 — Η' 'Αναθυμήματα τής «'Ελλην. Νομαρχίας» — Οί πηγές της 358 - 384).	»	235 — 384
Γ. ΒΑΛΕΤΑ	Γλωσσάρι	»	385 — 416
»	'Αναλυτικός άλφαβητικός πίνακας περιεχομένων τής «'Ελλην. Νομαρχίας».	»	417 — 439
»	Τά χρυσά ἔπη τής Νομαρχίας (έκλογή)	»	441 — 443
»	Πίνακας όνομάτων στα σχολία	»	445 — 447
Φωτοτυπίες	και Εικόνες. Ρήγας Φεραίος και ὑπογραφή 'Ανδρέας 'Ιδρωμένος - 'Αδαμάντιος Κοραΐς 'Ο τίτλος τής χάρτας τοῦ Ρήγα Χριστόφορος Περραιβός Τίτλος τοῦ χειρογράφου τής «'Ιστορίας Σουλίου και Πάργας (1857)...» 'Η προμετωπίδα τοῦ άρχέτυπου τής «'Ελληνικής Νομαρχίας» 'Αφιέρωση τής «'Ελλ. Νομαρχίας» στο Ρήγα 'Η προμετωπίδα τής «'Αδελφ. Διδασκαλίας» Παράσταση τής σκλαβωμένης 'Ελλάδας (1782) Τά Σουλιώτικα βουνά (χαλκογραφία 1840) 'Η Σκλάβια 'Ελλάδα (Σάλπισμα πολεμιστήριον Κοραΐ 1800) - Κοσμάς Μπαλάνος		

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Με την πρωτοβουλία τῆς «Βιβλιοεκδοτικῆς» ξαναβγαίνει σὲ τρίτην ἔκδοση ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία». Τρίτη — λογαριάζοντας πρώτη τὴν ἀρχέτυπη τοῦ 1806 καὶ δεύτερη τὴ δική μου ἀπομνημείωση, ποὺ βγῆκε στὶς ἐκδόσεις «Πηγῆς» στὰ 1949. Ἡ ἔκδοση αὐτὴ τῆς «Πηγῆς» σὲ μικρὸ 16^ο σχῆμα, εἶχε ἐξαντληθῆ ἀπ' τὸν πρῶτο κιόλας χρόνον τῆς κυκλοφορίας της, κατάντησε περιζήτητη, καὶ ἡ ἐπανέκδοσή της ἀποτελοῦσε αἶτημα τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τοῦ φωτισμένου ἀναγνωστικοῦ κοινού, ἂν κρίνω ἀπ' τὰ γράμματα ποὺ ἐπαιρνα δλοῦθε — πολλὰ μὲ προσταχτικὸ ὕφος — κι ἀπὸ τὴ ζήτηση τὴν καθημερινή.

Ἡ τωρινή, τρίτη ἔκδοση τῆς «Βιβλιοεκδοτικῆς», προσφέρεται σὲ μεγαλότερο σχῆμα καὶ δίνει τὸ κείμενον μὲ μεγαλόγραμμα στοιχεῖα τῶν 12 καὶ τὰ σχόλια, εἰσαγωγή, ὑπομνήματα μὲ στοιχεῖα τῶν 10, ἄνετα, πλούσια, καθάρια. Ἔτσι στὸ καινούργιον τῆς φανέρωμα γίνεται στὸ σύνολόν της ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» πιὸ πρόσφορη στὸν ἀναγνώστη, πιὸ ἑλκυστικὴ, πιὸ ἐπιβλητικὴ — ἀληθινὸ ἀπόχτημα γιὰ κάθε Ἕλληνα, ποὺ ὅπως εἶπε ὁ Σικελιανὸς ἡ θέση του εἶναι στὸ προσκνητάρει κάθε ἑλληνικοῦ σπιτιοῦ, καὶ νομίζω, πῶς μιὰ μέρα ὅταν σημάνει καὶ ἡ ὥρα τοῦ βιβλίου γιὰ τὸ λαὸ μας, θὰ τὴν πάρει αὐτὴ τὴ θέση ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», γιὰτὶ εἶναι τὸ «βιβλίον τῶν βιβλίων» τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἡ δεύτερη ἔκδοση τοῦ ἔργου, δὲν λέγω, ἦταν ὅσο μποροῦσε νὰ γίνει στὸν τόπον μας καὶ στὴν ἐποχὴ, ποὺ εἶδε τὸ φῶς, καλοτυπωμένη, φροντισμένη, πλούσια ἀπὸ κάθε πλευρὰ, μὲ τὸ νεοκλασικὸν τύπον ποὺ τῆς ἔδωσα χαρακτηρίστηκε γενικὰ «ἀληθινὸ τεφαρίκι», μὰ μικρόσχημη, καθὼς ἦταν, πῆρε ὄγκον, καὶ τὸ πυκνὸν τῆς τύπωμα μὲ μικρὰ στοιχεῖα ἔφερε βάρους στὸ μάτι καὶ κούραζε τὸν ἀναγνώστη καὶ τὸν στένευε.

Ἡ σημερινὴ ἐπανέκδοσή της ἀπ' τὴ «Βιβλιοεκδοτικὴ» πρέπει νὰ κοιταχθῆ σὰν ἔργο ἀγάπης. Φροντισμένη, ὅσο καὶ ὅπως ἡ προηγούμενη, καὶ συμπληρωμένη μὲ τὸ μεγαλότερον σχῆμα της, τὸ καθάριον καὶ ἄνετον τύπον, ὑψώνει σὲ βάθρον πιὸ περίλαμπρον τὸ θαυμαστὸ μνημεῖον, ποὺ τοῦ πρέπει θρόνος δλόχρυσος.

Ὁ καιρὸς ποὺ πέρασε, ἀπ' τὴν πρώτη ἐπανέκδοσιν τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» ἔδειξε καὶ κατακύρωσε, μ' ὅσα γράφτηκαν καὶ εἰπώθησαν, τὴν πολὺπλευρὴν ἀξίαν της. Τώρα πιά πέρασε καὶ στὰ λεξικά καὶ στὶς γραμματολογίας καὶ στὶς ἱστορίας σὰν πολὺτιμον μνημεῖον τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Ὅλοι οἱ θεωρητικοὶ καὶ οἱ κριτικοὶ ἀδίσταχτα δέχτηκαν τὴν πολὺπλευρὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου, ὅπως τὸ ἀναστύλωσα μὲ τὴν πολὺμοχθη φιλολογικὴ μου ἀπομνημείωση — «πολύς τοι μόχθος ἐν μακρῷ χρόνῳ». Καὶ σὰ νὰ μὴν ἔφτανε ὁ μόχθος ἦταν κι οἱ ἀμέτρητες μέσαστὰ δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια ἐπιβουλές τῶν φωτομάχων, ποὺ ἤθελαν μὲ κάθε τρόπο νὰ

καταχωνιάσουν ακόμα πιο βαθιά το μεγαλόπνευστο έργο. Δεν συνηθίζω να περιαντολογώ. Είναι δλάκερη ιστορία, που προτιμώ να την αφήσω στη σιωπή.

Έκείνο που βλέπω με χαρά, είναι πως ο αγώνας μου γι' αυτό το κείμενο, για την εκλαΐκευση κι αξιοποίησή του μέσα στη ζωή μας δεν έμεινε άκαρπος. Αυτό έχει σημασία. Τ' άλλα όλα ξεχάστηκαν. Αφήνω μόνο τον πρόλογο και το προοίμιο της εισαγωγής, όπως είναι στην πρώτη έκδοση χωρίς καμιά μεταβολή, για να φαίνεται πάντα πόση μάχη χρειάστηκε, για να σωθῆ και να πάρει τῆ θέση του τὸ μεγάλο αὐτὸ μνημεῖο και ν' αποστομαθῆ κάθε βεβηλωτικὴ ἀκρισία σὲ βάρος του. Ἐπρεπε ὅλα νὰ φανοῦν χεροπιαστά. Κι ἔπρεπε γύρω σ' ὅλα ν' ἀκουστοῦν πολλά, για νὰ σωθοῦν τὰ λίγα και τὰ σημαντικά, νὰ πέσει κάθε ἀμφιβολία και πλάνη που μικραίνει κι ἔρριχνε κάτω τὸ βιβλίο ἢ ἀδικοῦσε, στις ιδέες ἢ στὸ ἀξιόπιστο ἢ στὴ γλώσσα ἢ στὴν ἠθικὴ στάση, τὸν συγγραφέα και τὸ κήρυγμά του. Γιατὶ και ὅσοι ἔβλεπαν, ἔκλειναν τὰ μάτια τους, ἀλλὰ και ὅσοι δὲν ἔβλεπαν, δὲν ἤθελαν νὰ δοῦν και ἤθελαν νὰ συσκοτίσουν. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ μνημονεύσω τὴν συμπαράσταση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Νίκου Α. Βέη και τοῦ ποιητῆ Μαρίνου Σιγούρου, καθὼς και τοῦ Κώστα Β. Οἰκονόμου, που ὄχι μόνο χρηματοδότησε τότε τὴν έκδοση τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας, μὰ ἔθεσε στὴ διάθεσή μου και τὸ μοναδικὸ τότε ἀρχέτυπο τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας». Τὸ ἀρχέτυπο αὐτὸ σήμερα είναι ἐγκιβωτισμένο μαζί με ἄλλα βιβλία στὰ Γιάννενα, στὴ βιβλιοθήκη τῆς Μητρόπολης.

Ἡ ἀναγνώριση τῆς σημασίας τοῦ ἔργου ἦταν γενικὴ. Τώρα πιά ἔπρεσαν ὅλα και τὸ ἀδικημένο και καταχωνιασμένο δημιούργημα ἀπὸ τὴν κορυφαία θέση που πῆρε στὴ συνείδηση τοῦ σημερινοῦ ἑλληνισμοῦ, σκορπάει ὀλόπλευρα τὸ φῶς του, διαβάζεται και θαυμάζεται, διδάσκει και ἐμπνέει, ὅπως ἐνέπνευσε τοὺς συγκαιρινούς του, κι ὅπως θὰ ἐμπνέει κάθε ἀνθρωπο κάθε ἐποχῆς, γιατὶ είναι ζυμωμένο με τὸν βαθύτερο πόνο και τὸν ἀψηλότερο πόθο τοῦ λαοῦ μας για λευτεριά και προκοπή.

Στὴν ἐπανεκδοση ἐτούτη βρήκα τὴν εὐκαιρία νὰ διορθώσω και τὸ παραμικρότερο λάθος, που ἔμεινε στὴν προηγούμενη έκδοση. Μὲ τὴ νέα θεώρηση, ἀσπάστηκα μερικὲς γραφές τοῦ ἀρχέτυπου, που ἀπὸ πρώτη ματιὰ ἔδειχναν για τυπογραφικὰ λάθια, κι ὡστόσο δὲν φαίνεται νὰ ἦταν τέτοια, ἀν λογαριάσουμε τὴν ἐπιμονὴ τοῦ συγγραφέα νὰ τὰ παρουσιάζει τὰ ἴδια σὲ κάθε ἐπανάληψή τους, ὅπως π.χ. ἀείμνητος, χαμερός (ὄχι ἀείμνηστος, σιχαμερός, ἀλλὰ θέλει νὰ πῆ ἀειῶμνητος, χαμερπῆς), παύσιμον (πέσιμον) κ.ἄ.

Οἱ νεώτερες ἐρευνες, δικές μου και ἄλλων ἐρευνητῶν, χωρίς νὰ φτάσουν σὲ κανένα θετικὸ ἀποτέλεσμα για τὸ πρόσωπο τοῦ συγγραφέα, ἐνίσχυσαν ἀπὸ πολλές πλευρές τὴν ιδέα, ὅτι ἢ Ἑλληνικὴ

Νομαρχία είναι βιβλίο εταιριστικό και κρύβει πίσω μιὰ πολύκλαδη εταιριστική οργάνωση, πού ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴ διασκορπισμένη καὶ ἐνισχυμένη ἀπ' τὸν καρβοναρισμὸ Ἑταιρία τοῦ Ρήγα, πού μὲ κανένα τρόπο, ὅσο κι ἂν δὲν ἔχομε ἀπτες μαρτυρίες, δὲν μπορούμε νὰ τὴν ἀρνηθοῦμε. Ἡ ἑταιρία αὐτὴ θαμποφαίνεται μέσ' ἀπ' τὴν πολυτάραχη ἐθνεγεργτική καὶ διαφωτιστική δράση ἐνὸς ἐταίρου τοῦ Ρήγα, τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ, πού ἡ σχολιασμένη ἐκδοσὴ τῶν Ἀπάντων του ἀπ' τὸν Μ. Παπαϊωάννου μὲ εἰσαγωγή τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Ν.Α. Βέη, ἀποκατάστησε τὴν ἀδικημένη μορφή του. Βέβαια συγγραφέας τῆς Νομαρχίας δὲν εἶναι καὶ δὲν μπορεί νὰ εἶναι ὁ Περραιβός, αὐτὸς ὅμως γνώριζε τὸ συγγραφέα τῆς ὀπωσδήποτε, μὰ πῆρε τὸ μυστικὸ μαζί του, ὅπως τόσα ἄλλα πολύτιμα στοιχεῖα, ἕνας ζωντανὸς θησαυρὸς πού ἡ τυφλωμένη κι ἀνιστόρητη μέσα στὶς προκαταλήψεις τῆς ἐποχῆς του, τὸν ἄφησε νὰ χαθῆ γιὰ τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐθνική μας ἱστορία. Καὶ τὸν γνώρισε ὁ Περραιβός τὸν συγγραφέα τῆς Νομαρχίας, γιατί κι αὐτὸς ἦταν ἀπ' τοὺς πρωτοστάτες τῆς μυστικῆς ἀπελευθερωτικῆς Ἑταιρίας, πού κέντρο τῆς πρέπει νὰ λογιέται ἡ πολυδύναμη καὶ ὀργανιστικὴ ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Λιβόρνου, ὅπου ὁ Περραιβός, γυρίζοντας σὰν σύνδεσμος τῶν εταιριστῶν ἀπὸ Παρίσι, Φλωρεντία, Κέρκυρα, Πάργα, κρύβεται ἐκεῖ στὴν ἐκκλησιὰ μὲ τὸ πρόσχημα τοῦ κλητῆ ἀνάκτη τῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ Λιβόρνου καὶ τυπώνει τὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῆς «Ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας».

Ἀπ' τὸν Περραιβὸ κι ἀπ' ὅσα στοιχεῖα δίνω στὴν εἰσαγωγή μου, φτάνουμε στὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ Ἑταιρία τοῦ Ρήγα, ὄχι μόνο εἶναι ἱστορικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ καὶ παρουσιάζει μεγάλη διακλάδωση καὶ δραστηριότητα, ἐνισχυμένη ἀπ' τὸν Ἰταλικὸ καρβοναρισμὸ καὶ τὸ μασσωνισμό, πού ἦταν τότε στὸ φούντωμά τους, ἰδιαίτερα στὶς χῶρες πού ὑποδούλωσε ὁ Ναπολέοντας, ὁ καρβοναρισμὸς εἶχε ἐντονο ἀντιβοναπαρτικὸ χαρακτήρα καὶ ἄκρο δημοκρατισμὸ. Ἀντιβοναπαρτικὸς εἶναι κι ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας.

Ἡ καρβονερία, ἔχοντας ὑπέρτατο ἀγωνιστικὸ σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν σκλαβωμένων λαῶν, εἶχε τραβήξει κάτ' ἀπ' τὴ σημαία τῆς ὅλους τοὺς Ἕλληνες τῆς Ἰταλίας, ξαπλώθηκε καὶ στὰ Ἑφτάνησα καὶ στ' ἄλλα κέντρα τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ἕλληνες καρβονάροι πλαισίωσαν καὶ τόνωσαν τὴν ἀπελευθερωτικὴ Ἑταιρία τοῦ Ρήγα, πού τὴ δυναμώνει καὶ τὸ φιλελληνικὸ ρεῦμα στὴν Εὐρώπη.

Ἡ ἀρχικὴ μου γνώμη πῶς συγγραφέας τῆς Νομαρχίας εἶναι ὁ Ἰωάννης Πασχάλης Δονᾶς στέκεται ἀκλόνητη καὶ σήμερα, κι ὅσο διαβάζω τὰ βιβλία του ἐνισχύεται.

Ἄλλο στοιχεῖο, πού μᾶς ἔδωσαν οἱ νεώτερες ἐρευνες πάνω στὴν Ἑλληνικὴ Νομαρχία, εἶναι τὸ ἀπόλυτο ἀξίόπιστο τοῦ συγγραφέα πάνω σ' ὅλες τὶς πληροφορίες, πού μᾶς δίνει γιὰ πρόσωπα, περι-

στατικά και ζητήματα. Δεν είναι μόνο καλά πληροφορημένος μελετητής, αλλά και απόλυτα αντικειμενικός. Ο συγγραφέας, για να περιοριστώ σ' ένα παράδειγμα, βλέπει στο πρόσωπο του 'Αλή Πασᾶ τὸν πιὸ εἰδεχθῆ τύραννο καὶ τὸν πιὸ ἐπικίνδυνον ἐχθρὸ τῆς 'Ελληνικῆς ἐθνεγερσίας. Εἶχε ἄδικο τάχα; Δεν μπορῶ μὲ κανένα τρόπο, νὰ συμφωνήσω μὲ τὴ γνώμη τοῦ Κορδάτου, σὲ ὅσα, θέλοντας ν' ἀντικρούσει καὶ τὸ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας καὶ ἐμένα, καὶ νὰ ὑπερασπιστῆ ἱστορικὰ τὸν 'Αλή, ἀραδιάζει στὸ ἔργο του γιὰ τ' Ἀμπελάκια σ. 105). Ἀραδιάζει λοιπὸν κάθε ἐπαινετικὸ σχόλιο γιὰ τὸν τύραννο. Σὰ νὰ ἔλειπαν τὰ ἔργα του. Κρίμα μόνο, ποὺ κοντὰ στὸ ἐπίγραμμα τοῦ Βηλαρά, ποὺ ἐξυμνοῦσε τὸν 'Αλή, δὲν ἔβαλε καὶ τὰ Γιαννιώτικα λαϊκὰ τραγούδια, ὅπως αὐτό:

'Αλή πασᾶς εἶναι πασᾶς καὶ τὰ παιδιά του ντίβρια
κι ὅποιος τὰ βάλνει μέτ' αὐτούς, τὸν τραῦν τὰ μαῦρα φίδια.

.....

Ἀρβανίτες παινεμένοι
ποῦν' 'Αλή πασᾶς, καημένοι,
ποῦταν ἀπ' τὸ Τεπελένι,
ἄλλος τέτοιος δὲ ἴδ' ἀ γένει...
ποὺ ἦταν ἄξιο παλληκάρι
τῆς 'Αρβανιτιᾶς καμάρι
καὶ στὴν Πόλη ἓνα λιοντάρι

.....

Γιουσούφ 'Αράπης πολεμάει μὲ Τούρκους μὲ Ρωμαίους
μὲ τοὺς Κοντογιανναίους
Γιουσούφ 'Αράπης γιουρουσιάζει, μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι
πέντε κεφάλια παίρνει...

Στὸ τελευταῖο αὐλοδουλικὸ Γιαννιώτικον δίστιχο ἐξυμνεῖται τὸ πρωτοπαλλήκαρο τοῦ 'Αλή Γιουσούφ 'Αράπης γιὰ τὸ χαλασμὸ τῶν κλεφτῶν Κοντογιανναίων, ποὺ ὁ λαὸς μας τὸ διόρθωσε καὶ τὸκανε πατριωτικὸ ὕμνον τῆς Κλεφτουριᾶς:

Γιουσούφ 'Αράπης πολεμάει μὲ δύο, μὲ τρεῖς χιλιάδες,
βάστα, Σούφη, τὸν πόλεμο, βάστα καὶ τὸ ντουφέκι,
νὰ κατακάτσει ὁ κουρνιαχτός, νὰ μετρηθῆ τ' ἄσκέρι,
μετριοῦνται οἱ Τούρκοι τρεῖς φορές καὶ λείπουν τρεῖς χιλιάδες...

Ἔτσι ἐπνίξε ὁ ἀγωνιστῆς λαὸς τὸν ὕμνον τῆς τυραννίας καὶ τῆς ἐθνοκαταστροφῆς, καὶ ξέρουμε σὲ τί ἀνάθεμα ἔρριξε ὁ Σολωμὸς τὸ περίφημον ἐπίγραμμα τοῦ Βηλαρά (βλ. Γ. Βαλέτα Ποιητικὸς γενιτσαρισμὸς Ν. Ἔστια 35, 455-457), ποὺ ντροπιάζει τὴ γραμματολογία μας. Ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας βρίσκεται μέσα στὴν ἐθνικὴ ἀντιστασιακὴ ἀλήθεια, ὅταν χτυπάει, ὅπως χτυπάει, τὸν 'Αλή πασᾶ, γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἐθνεγέρτη ἀγωνιστῆ στοὺς πρόσωπό του, τὸν πιὸ ἀπαίσιο τύραννο, τὸν πιὸ ὑπουλο καὶ ἐπικίνδυνον ὀχτροὸ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ὅχι τόσο γιὰ ὅσα κακὰ ἔκανε στὸν ἑλληνισμό, ἀλλὰ ἴσα - ἴσα γιὰ τὰ καλά του, ποὺ ἦταν καλά μὲ δόντια, ὅπως ὁ χειμωνιάτικος ἥλιος, «πρόξενον τοῦ μεγά-

λείτερου κακοῦ», ὅπως τὰ σταλσίματα (χρήματα, δῶρα) τῶν ξενιτεμένων Ἑλλήνων, πού ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας τὰ βλέπει σάν ναρκωτικά τῆς ἐθνεγεροτικῆς ιδέας.

Πολλοὶ σύγχρονοι δικοί μας ἐπαινέσανε τὴν εὐνομία πού ἔφερε ἡ ἄνομη τυραννία τοῦ Ἄλῃ, ἀλλὰ δὲν ξέρομε ποιὲς ἀφορμὲς τοὺς ἔκαναν νὰ τὴν ἐπαινέσουν. Κι ὁ Περραιβὸς ἐπαίνεσε μερικὲς πλευρὲς τῆς πολιτείας του, ἀλλ' ὁ σκοπὸς τοῦ Περραιβοῦ, πού δροῦσε συνωμοτικὰ ἦταν διπλωματικός. Χρειάζεται ἔλεγχος καὶ κριτικὴ τῶν πηγῶν, πού καθεμιὰ ἔχει τὸ λόγο τῆς καὶ τὸ πνεῦμα τῆς καὶ τὴν ἐποχὴ τῆς, ἂν μάλιστα λογαριάσει κανεὶς πόσο ἀντιφατικὴ κι ἀλλοπρόσαλλη στοὺς προσανατολισμούς τῆς στάθηκεν ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ. Χρειάζεται μ' ἄλλα λόγια, ὄχι τσουβάλιασμα, ὅπως κάνουν μερικοί, θέλοντας νὰ διαφεύσουν πηγὲς αὐθεντικὲς σάν τὴν Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἀλλὰ κοσκίνισμα αὐστηρό, ὥστε καὶ τὰ πιὸ ὑπουλά τεχνάσματα τῶν τυράννων, ἀκόμα κι ὅταν θεοποιοῦνται ἀπ' τοὺς συγχρόνους τοὺς αὐλοκόλακες, νὰ μὴν παρασύρουν τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα.

«Τὸ περίεργο εἶναι, σημειώνει ὁ Βλαχογιάννης (Καραϊσκάκης σελ. 194), ὅτι οἱ Ἑπειρῶτες πού τυπώσαν τέτοια ἠπειρώτικα λαϊκὰ τραγούδια, δὲν στιγμάτιζαν τὴν αὐλοδουλικὴν αὐτὴ, γενικὰ παραλυμένη, ἀνήθικη καὶ γι' αὐτὸ ἀντιποιητικὴ ἀστικὴ ποίηση — εἶδος μοναδικὸ στὴν Ἑλλάδα, πού ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά φέλνει τὴ δόξα τερατόψυχων ἀλλόφυλων κι ἀλλόψυχων κακούργων (ὅπως τοῦ Ἄλῃ πασᾶ) κι ἀπὸ τὴν ἄλλη κυλιέται στὴν κοινωνικὴ λάσπη, μακάρια μεθοκοπώντας κι ἀπολαμβάνοντας τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς, ἐνῶ τριγύρω τῆς τρέχει τὸ αἷμα, βογγάει ὁ πόνος κι ἄδικος θάνατος βαρύνει σὰ βρυκόλακας τοὺς Χριστιανούς, ἐνῶ οἱ «ποιητάδες» οἱ Γιαννιώτες βαστᾶνε τὴν «ἠχὸ» αὐτοῦ τοῦ φριχτοῦ χοροῦ, πιστοὶ καὶ πρόστυχοι δοῦλοι φαύλων τυράννων. Παρηγοριὰ καὶ ξαλάφρωμα εἶναι τὰ τραγούδια τῶν χωριῶν, ὅπου ὁ Ἄλῃς παραδίνεται στὸ μῖσος, στὴν κατάρα, στὴν κοινὴν ὀργή, καὶ δοξάζονται ἢ καθάρια παλληκαριὰ κι ὁ μαρτυρικὸς θάνατος. Λαϊκὴ ποίηση, ὄργανο αὐλοδουλικὸ εἶναι τερατώδικο φαινόμενο στὴν Ἑλλάδα». Μπορεῖ λοιπὸν τὰ ἐγκώμια αὐτά, τὰ νυχτογέννητα, νὰ τὰ πάρει ὁ ἱστορικὸς γιὰ ντοκουμέντα; Καὶ μπορεῖ ποτὲς νὰ τὰ περάσει στὴν ἱστορία, ἐνῶ ἡ θέση τους εἶναι στὰ σκουπίδια; Καὶ μπορεῖ μ' αὐτὰ τὰ σκουπίδια νὰ πασκίξει σὰ δικολάβος νὰ θάψει μαρτυρίες, ὅπως αὐτὲς τῆς Νομαρχίας, γραμμένες μὲ τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ, πού μαρτυροῦσε κάτ' ἀπ' τὰ νύχια τοῦ τυράννου;

Γιὰ τὸν Ἄλῃ πασᾶ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα θὰ καταλήξει, νομίζω, τελικά, στὴ γνώμη τοῦ Φίνλεϋ (Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπαν. Α' 100) «ἡ σταδιοδρομία αὐτοῦ τοῦ φημισμένου ἀνδρός, μὲ ὄλη του τὴ δύναμη καὶ τὴν κακία, μόλις θὰ ἀξίζε μιὰ θέση στὴν ἱστορία, ἂν τὰ περιστατικὰ δὲν τὸν ἀναδείχνανε κήρυκα τῆς ἑλληνικῆς ἐπανά-

στασης». «Αν ζυγιάσει κανείς καλὰ αὐτὰ τὰ λόγια, θὰ ἔχει ὄλο τὸν Ἄλῃ πασᾶ στὴν ἱστορικὴ του ἀντικειμενικὴ τοποθέτηση. Ὁ συγγραφέας τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας, σὰν ἀληθινὸς ἐθνεγέρτης, θέλει νὰ κινήσει πρὸς τὰ ἔμπροσ τὸν τροχὸ τῆς ἱστορίας κι ὁ Ἄλῃ πασᾶς ἦταν ἢ πιὸ δαιμονικὴ τροχοπέδη, γιατί ἢ τυραννία του μ' ὄση καὶ μ' ὄποιαν ἀλλαγὴ κι ἂν ἔφερε στὴν ἐπικράτείᾳ του, ὄσο κι ἂν βοήθησε τὸν αὐτοδύναμο ἄλλωστε πιά τότε καὶ στὸ δρόμο τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς προκοπῆς βαλμένον ἑλληνισμό, δημιουργοῦσε τὴν πιὸ φριχτὴ κόλαση γιὰ τὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα, ἄσχετα ἂν πολλοὶ Ἑλληνες, παραπλανημένοι ἀπ' τὸν ἀντιφατικὸ φιλελληνισμό καὶ φιλελευθερισμό του, τὸν εἶδαν σὰν προστάτη ἐθνικὸ καὶ στήριξαν ἐπάνω του τὶς πιὸ τολμηρὲς ἐλπίδες, γι' αὐτὸ τοῦ ἔγραψαν κι ἐπαινετικὰ λόγια ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις, πὸν σήμερα ἐμεῖς τὰ ξεχωρίζουμε, τὰ σταθμίζουμε καὶ τὰ αἰτιολογοῦμε ἱστορικά.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο μένουν ἀδιάσειστα αὐτὰ πὸν ἔγραψα (σελ. 327, κ. π). σχολιάζοντας τὴν γνώμη τοῦ συγγραφέα τῆς Νομαρχίας γιὰ τὸν Ἄλῃ Πασᾶ· ὄτι δηλαδή, ἂν ἢ τυραννία τοῦ Ἄλῃ εἶχε ἀπὸ μιὰ πλευρὰ ἀγαθὲς συνέπειες γιὰ τὴν Ἡπειρο καὶ γιὰ τὸν ἑλληνισμό, αὐτὸ στέκεται πέρ' ἀπ' τὶς προθέσεις τοῦ Ἄλῃ καὶ χρωστιέται σὲ ἱστορικοὺς λόγους, ὄπως κι ἂν ἔχει ὄμως μὲ κανένα τρόπο δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀφετηρία καὶ βάση δικαίωσης τῆς τυραννίας καὶ ἱστορικῆς ἀποκατάστασης τοῦ τυράννου.

Τελειώνοντας τὸν πρόλογο τῆς τρίτης ἐκδοσης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας» διαπιστώνω, ὄτι ὁ μεγαλόπνευστος ἀγωνιστῆς τῆς ἐλευθερίας πὸν ἔγραψε στάθηκε ἕνας μεγάλος στοχαστῆς ἐθνεγέρτης, ἄξιος συνεχιστῆς τοῦ Ρήγα. Ὁ ρόλος του στάθηκε στὸ ὄψος πὸν καθορίζει γιὰ τὸν στοχαστῆ ὁ Ντομπρολιούμπωφ: «ὄτι ὁ στοχαστῆς, ἀποχτώντας τὴν ἔννοια τοῦ γενικοῦ, δηλαδή τῶν σταθερῶν νόμων, πὸν ἀκολουθεῖ ἢ ἱστορία τῶν λαῶν, πλαταίνοντας τὴν κοσμοθεωρία του ὄς τὴν κατανόηση τῶν γενικῶν ἀναγκῶν καὶ ἀπαιτήσεων τῆς ἀνθρωπότητας, αἰσθάνεται τὴν ἀναπότρεπτη καὶ ἄσβυστη λαχτᾶρα νὰ μεταφέρει τὶς θεωρητικὲς του ἀπόψεις καὶ πεποιοθήσεις στὴ σφαῖρα τῆς πραχτικῆς δράσης...». Αὐτὴ ἢ ἄσβυστη λαχτᾶρα τοῦ στοχαστῆ νὰ φωτίσει τὸ λαὸ του στὸ δρόμο τῆς λευτεριάς, δημιούργησε τὴν Ἑλληνικὴ Νομαρχία. Νομίζει κανεῖς, πὸς μὲς' ἀπ' τὸ φλογερὸ του κήρυγμα ἀκούει ἀπόμακρα τὸ θούριο τοῦ Μαρτελάου «ὄθεν εἰσθε τῶν Ἑλλήνων, κόκκαλα ἀντρειωμένα...» καὶ τὸν ὄμνο τοῦ Σολωμοῦ «Ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη, τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά...». Τὸ μὄτο τῆς Νομαρχίας εἶναι ὁ Βιργιλικὸς στίχος: ὄα πεταχτῆ μὲς' ἀπ' τὰ κόκκαλά μας, κάποιος τρανὸς ἐκδικητῆς». Οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ 21.

Μάρτης 1957

Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ